№ 222 Դեկտեմբերի 12 (24) 1880 Դեկտեմբերի 12 (24) № 222

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կէս տարվանը 6 րուբլ:
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի եւ տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
խտրատողի բառին 2 կոպէկ:

„ՄՇԱԿ"

ԼՐԱԳԻՐ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ

1881 թուին

(ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

Կը հրատարակվի նոյն ձեւով և նոյն պրոգրամմայով ԱՄԵՆ ՕՐ (բացի տօն և տօներին հետեւեալ օրերից)։

ՊՐՕԳՐԱՄՄԱ. I. Տէրութեան կարգադրութիւններ, II Առաջնորդող յօդուածներ, III Ներքին տեսութիւն, IV Արտաքին տեսութիւն, V Խառն լուրեր, VI Հեռագիրներ, VII Ֆելիետօն և Բանասիրական, VIII Յայտարարութիւններ։

ԼՐԱԳՐԻ ԳԻՆԸ, տարեկան 10 րուբլ. կէս տարվան 6 ր., հինգ ամս. 5 ր., չորս ամս. 4 ր., երեք ամս. 3. ր. երկու ամս. 2 ր. և մի ամս. 1 րուբլ։

Գրվել կարելի է խմբագրութեան մէջ հետեւեալ հասցէով. Тифлисъ, редакція «Мшакъ».

Խմբագիր-հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Պատմութեան դաս — Ներքին տեսութիւն. Նամակ Ալէքսանդրապոլից.—Արտաքին տեսութիւն. Թիւրքիա. Անգլիա.—Խառն լուրեր.—«Մշակի» հեռագիրներ — Յայտարարութիւններ.—Բանասիրական. Նկատողութիւններ.

ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ԴԱՍ

—

Ինչ որ մի միտք էք յայտնում,—իսկոյն գտնվում են մարդիկ, որոնք վարդապետական դիրքը ընդունելով սկսում են ձեր գլխին քարոզներ կարդալ. «մի համբակ, որ պատմութեան այբբէնը չը գիտէ, մի մանուկ որ թոյլ է տալիս իրան հրապարակաւ միտքերը յայտնել, խաղալ հասարակական կարծիքի հետ» աղաղակում են նրանք։

Զարմնող լինի, նրանք ի՞նչ բան գիտեն, որ ուրիշներին տգիտութեան մէջ են մեղադրում։

Մի որ և իցէ թօնից փախած տիրացու, ոչ մի տեղ ուսում չառած, ոչ մի տեղ ուսում չաւարտած, անկիրթ, տգէտ, անզարգացած, առանց որ և իցէ բարոյական դաստիարակութեան, ու բարոյական սկզբունքների, որ բաղդի բերմամբ մի որ և իցէ դպրոցում պատմութեան ուսուցիչ է դարձել, թութակի պէս, անգիր առած, պատմութեան իմաստը չը հասկացած տարեթիւ պատմութեան կմախք է սովորեցրել նոր սերունդին, առանց պատմութեան երեւոյթները որ և է կրիտիկական հայեացքով, նոր լուսով լուսաւորելու,—այդ տեսակ մարդ յանդգնում է ուրիշների մասին ասել թէ պատմութիւնը չը գիտեն....

Այդ տեսակների համար պատմութիւնը մի քարացած, անշարժ, անկենդան ուսմունք է, որին կարելի է միայն անգիր անել, ինչպէս տիրացուն անգիր է անում սաղմոսը, առանց նրա իմաստը հասկանալու։ Բայց հէնց որ մարդը կենդանութիւն է տալիս պատմական հում պաշարին, շունչ է փչում պատմական իրողութիւնների մէջ, կամենում է որ պատմութիւնը ուսանելի լինի, պատմութեան անցեալը զգուշացնող դաս լինի ազգի ներկայի և ապագայի համար, բթամիտները իսկոյն աղաղակում են. «դա պատմութիւն չէ, դուք պատմութեան տարրական սկզբունքն էլ չը գիտէք։»

Ի հարկէ նրանց համար դա պատմութիւն չէ, նրանց համար պատմութիւնը նոյնքան սարկաւ-յին, անշարժութեանն ու մեռելութեանը դատապարտված մի վարդապետութիւն է, որքան սարկաւին է և իրանց սեփական հոգին....

Նրանք իրանց ձեւացնում են ազգային այս կամ այն պրինցիպի պաշտող, ազգային այս կամ այն հաստատութեան պաշտպան, յանդգնում են մեզ հաւատացնել, որ պատմական ամեն իրողութիւն հասկացած, կշռած են, բայց իրանք չեն նկատում որ հերքելով պատմութեան կանոնաւոր, առաջադէմ ընթացքը նրանք դրանով հերքում են նոյն իսկ պատմութիւնը, որին իրանց կարճ խելքով ամենախոր կերպով ուսումնասիրած են կարծում։

Այժմ խօսենք աւելի պարզ կերպով։

Մենք սիրում ենք մեր եկեղեցին, մենք համարում ենք նրան ընդունակ վերանորոգվելու, առաջադիմելու, ժամանակի բարոյական պահանջներին յարմարվելու, ժամանակի ընթացքի հետ գնալու։ Մենք պատմութիւնը վկայ ենք կանչում, որ այն հիմնարկութիւնը, որ կենսական ոյժեր ունի իր մէջ, չը պէտք է դատապարտված լինի մշտական, յախտենական անշարժութեան։ Միայն դրա համար մենք պահանջում ենք որ այդ հիմնարկութիւնը ազատված լինի այն մի քանի շահասէր, անաղնիւ և բռնաւոր ձեռքերից, որոնց մէջ նա այս րոպէիս գտնվում է։

Դուք, ընդհակառակն, վիրաւորում էք, անարգում էք նոյն հիմնարկութիւնը, որին կարծում էք թէ մեծ ծառայութիւն էք անում, անարգում էք, այո, որովհետեւ պաշտպան էք հանդիսանում նրա անշարժութեան, դատապարտում էք նրան մեռելութեան, պատմութեան մասնագէտ համարելով ձեզ, վիրաւորում էք, անարգում էք, հերքում էք մինչև անգամ պատմութիւնը, կարծելով որ պատմութիւնը՝ անշարժութիւնն է....

Մենք յարձակվելով մեր այս կամ այն ազգային հիմնարկութեան ժամանակակից պակասութիւնների վրա, ընդունակ ենք համարում նրան առաջադիմելու, ուրեմն լաւ կարծիք ունենք նրա մասին, հաւատացած ենք, որ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆԿԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

—

Տխուր անցեալ և փառաւոր ապագայ.—Էջմիածնի ճեմարանը, որպէս լուսաւորութեան աղբիւր.—Հայ գիտնականները և նրանց գրուածքները.—Հայ մամուլի գործունէութիւնը.

—

Շատերը գանգատվում են, որ հայերը չեն տալիս գիտութեանը նշանաւոր գործողներ, որ նրանք ընդունակ չեն համամարդկային միքեր քարոզելու, լուսաւոր աշխարհի մտաւոր շարժողութեանը նպաստելու. Այդ գանգատն իրաւացի է անցեալի և ներկայի վերաբերութեամբ. դրա դէմ անկարելի է հակառակել. Բայց մի քանի պայծառ երեւոյթներ մեր հասարակական կեանքի մէջ խոստանում են մեզ այնպիսի փառաւոր ապագայ, որ ամբողջ մարդկութիւնը շատ շուտ կը փոխէ իր սխալ կարծիքը մեր ազգի ընդունակութիւնների վրա և խորին շնորհակալութեամբ կը բաղմեցնի պատմութեան էջերում մեր ազգակից գիտնականների անունները.

Ընթերցողին, ինչ կարծիք. կը զարմացնի այս հանելուկը.... Ի՞նչ է պատահել յանկարծ—կը մտածի նա. Մահտեսի թաթոս ու գիտութիւն, տիրացու Նազար ու պատմութիւն,—այդ ինչ խելք կտրելու բան է... Ձեր կամքն է, պարոններ, կուզէք հաւատացէք, կուզէք ոչ, միայն ես հանաք անելու «հաւես» չունեմ. Ես հիմնում եմ իմ կարծիքս իրական փաստերի վրա. երեւակայական աշխարհում կանկաններ անել հեռու է իմ բնութիւնից. Եթէ ուզում էք, ես մի առ մի կը ներկայացնեմ ձեզ այն երեւոյթները, որոնք իրաւունք են տալիս ինձ գուցէ փոքր ինչ համարձակ եզրակացութիւն անելու.

* * *

Մեզ ուրախացնող, ցնծացնող, հիացնող ու շլացնող ամենամխիթարական երեւոյթն այն է, որ Էջմիածնի ճեմարանում բացվել է առաջին «լսարանը»... Այս «լսարանում» մի եպիսկոպոսից, երեք վարդապետից, մի սարկաւագից և մի քանի աշխարհականից բաղկացած ուսուցչական խմբից «արժանաւորագոյնները» պէտք է ձեռաց, թաթարախոսի պրօֆեսոր ձեռնադրվեն ու երկար ու ձիգ բաղմելով կաֆեդրաների վրա պէտք է զարմացնեն ու ապշեցնեն տիրացու ուսանողներին իրանց անմահական բերանից թափած լուսեղէն ճշմարտութիւններով... Կանցնի երեք տարի և ճեմարանի սաները կրթված ու պատրաստված կը մտնեն հասարակական կեանքի մէջ ու լուսաթաթախ ձեռքերով կը վառեն ազգի խաւար մտաւոր հորիզոնի վրա պայծառափայլ կանթեղներ... Զմայլիր ազգ, քո փրկութիւնը մօտ է! Քո մտաւոր և բարոյական վերածնութիւնը տիրացուների ձեռքով պէտք է լինի. Մի խնայէք, ուրեմն, հայեր, զոհելու ճեմարանի արտաքին տեսքը չքեղացնելու համար. Ներքինը ձեր գործը չէ. Չը համարձակվէք երբէք հետաքրքրվելու կամ—Աստուած ազատի—հարցնելու՝ թէ ինչպէս են գործ դրվում ձեր նուիրած գումարները, արժանաւո՞ր են արդեօք պ. պ. պրօֆեսորները, ինչ ուղղութիւն են տալիս նրանք իրանց սաներին և այլն, և այլն. Այդ չիմար սովորութիւն է. կուզեն,—տուր, պրծաւ գնաց, էլ գլխացաւանք հարկաւոր չէ. Զոհեցէք մանաւանդ նկարանի համար, որ մեր ապագայ տիրացու փրկիչները քաղցր քնի մէջ երազեն, որ ազգը նրանց վրա է դրել իր միակ յոյսը...

* * *

Գանք դէպի միւս «պայծառ» երեւոյթները. Ասում են, որ մեր հռչակաւոր հայրենակից փիլիսոփայութեան doctor B—ianz պատրաստում է իր մասնագիտութեան վերաբերեալ մի գրուածք, որ նոր լոյս կը թափի սօցիօլօգիայի և հոգեբանութեան մի քանի մթին կէտերի վրա. Գրքի վերնագիրն է՝ «Հայհոյանքների, սուտի, յիշոցների, բամբասանքների և ծայրայեղ անամօթութեան նշանակութիւնը հասարակական գործունէութեան մէջ վերացական փիլիսոփայութեան տեսակէտից». Առաջին երեսում դրված կը լինի ռուսերէն էպիգրաֆ՝ «Плюй въ глаза,—Божья роса.» Գիրքը, ասում են, նուիրված կը լինի երեւելի պուբլիցիստ S—ianz-ին հետեւեալ յառաջաբանով. «Պատուելի համշարի! Իմ սատացած կրթութիւնը եւրոպական քաղաքների անթիւ ու անհամար տրակտիրներում, գինետներում և հրապարակներում հիանալի կերպով համապատասխանում է այն ուղղութեանը, որ դուք ընդունել էք ձեր հասարակական գործունէութեան մէջ. Ձեր և իմ մէջ կայ մի զարմանալի հոգեկան բարեկամութիւն.

«Մի կէտում միայն մենք փոքր ինչ համաձայն չենք.

«Դուք ձեր գրուածքների մէջ թէև հայհոյում էք, բամբասում էք, սուտ էք փչում, բայց մեղմութեամբ. Ես այդպէս չեմ կարող,—իմ դեղինն է՝ չը խնայել. Բամբասիր որքան կարող ես

եթէ նա ուզենայ, կարող է վերանորոգվել, ճանաչում ենք նրա մէջ կենսական անսպառելի ոյժերը: Դուք պաշտպանելով նոյն հիմնարկութիւնը, աղաղակելով երբ նրա պակասութիւններն են ցոյց տալիս, երբ պահանջում են նրա վերանորոգութիւնները, խիկայէս ամենաանմիտ կերպով անարգում էք այդ ձեր պաշտպանած հաստատութիւնը, անընդունակ համարելով նրան առաջադիմելու:

Եթէ մի հիմնարկութիւնը լաւ է, օրինաւոր է, արդար, ճշմարիտ, կենսատու սկզբունքների վրա է հիմնված, նա չը պէտք է վախենայ առաջադիմութիւնից: Միայն անարդար, փտասակար, հրէշաւոր սկզբունքների վրա կայացած հաստատութիւնները լոյսի և վերանորոգութեան տակ խեղդյն քայքայվում են....

Ո՛վ աւելի լաւ գիտէ պատմութիւնը՝ դուք թէ մենք:

Մենք սիրում ենք մեր ազգը, դուք էլ կարծում էք թէ սիրում էք նրան: Բայց մենք յարգում ենք մեր ազգը, իսկ դուք նրան անարգում էք: Ահա ինչպէս:

Մենք այնքան հաւատ ունենք դէպի հայի առողջ դատողութիւնը, դէպի հայի մտաւոր ընդունակութիւնները, դէպի նրա ազնւութիւնը, որ հաւատացած ենք, թէ կը գայ մի ժամանակ, երբ հայլուսաւորչականը հայ կը համարի ամեն հային, ինչ կրօնին և պատկանէր նա, հաւատացած ենք, որ հայ-բողոքականը, հայ-կաթօլիկը, հայ-մահմետականը մի ժամանակ այլ ևս չեն խորշի հայութիւնից, այլ ևս չեն լինի մոլեռանդ, թէև պինդ կերպով կը պահեն իրանց կրօնը, բայց հայ կը համարեն իրանց և ոչ թէ ֆրանկ, նեմէց, թիւրք կամ քիւրդ.... Իսկ դուք այնքան քիչ էք յարգում ձեր ազգութիւնը, որ չէք կամենում հաւատալ, որ հայը որ և է ժամանակ իրան հայ կը համարի....

Մեզանից ո՛վ է աւելի սիրում իր ազգութիւնը:

Ձեր պատմութիւնը հիմնված է ժողովրդի նախապաշարմունքի, անցեալ փաստերի անխմաստ կուտակութեան և ժողովրդի խաւարչինականութեան վրա: Մեր պատմութիւնը հիմնված է ընդհանուր մարդկային հասարակական գիտութիւնների անկողմնապահ ուսումնասիրութեան վրա:

Մենք հաւատում ենք ապագային, որովհետև ճանաչում ենք թէ մեր և թէ ուրիշ ազգերի անցեալն ու ներկան: Դուք հերքում էք ապագան, որովհետև կամենում էք որ անցեալը պահպանվի ներկայում, իսկ ներկայի առաջադէմ շարժման երեսին անէծք էք կարդում:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱՊՕԼԻՑ

Նոյեմբերի 25-ին

Ինչպէս երևում է Ալէքսանդրապօլը կրկին վրդովվելու է և այդ էլ կրկին շնորհիւ տեղւոյս հոգևոր կառավարութեան: Ի հարկէ այստեղի ժողովուրդը զրկված է այն բաղդից և բաւականութիւնից, որ ունենում է մի հասարակութիւն, երբ նրա հոգևոր ազգային գործոց գլուխ և առաջնորդ գտնվում են եռանդուն, խոհեմ և փոխմ ձգտումներ ունեցող անձինք, որոնցից ժողովուրդը օրինակ առնի, պատկառի և բարի ու օգտաւէտ առաջարկութեանց համար միշտ պատրաստական լինի: Իսկ թէ ինչպիսի մարդիկ են եղել այս մի քանի տարվայ ընթացքում մեր հոգևոր գործոց ղեկավարները, այդ մասին աւելորդ եմ համարում խօսել, բաւականաչափ գրած են և դեռ գրելու են ուրիշները: Նրանք մի այնպիսի հակապատկեր են ներկայացնում, որ մարդ, եթէ ի նկատի չունենայ ժողովրդի միջի առողջ տարրերը և խոհեմ անձինքներին, յուսահատութեան գիմելու է: Բայց ո՞չ աւելի լաւ է հրապարակ հանենք ազգի և հասարակութեանց վէրքերը, որ կամ բուժելու հնարք գտնենք, կամ թէ երկնքից կոչված բժիշկների ձեռքից ընդ միշտ ազատվենք և այդպիսի վէրքեր ստանալուց ազատ մնանք:

Խօսքս այս անգամ լինելու է այնպիսի մի նիւթի վրա, որ շատ ծանրակշիռ է թէ Ալէքսանդրապօլի վիճակային դպրոցի համար և թէ իր ստացած ուղղութեամբ և հետևանքներով:

Այժմեան հայոց կաթուղիկոս Գէորգ Դ-ի հաստատած կանոնադրութեան հիման վրա Ալէքսանդրապօլի մոմավաճառութեան արդիւնքը վիճակային դպրոցին է պատկանում, բայց հասարակութեան խնդրանօք գործ էր դրվում նորակառոյց Ամենափրկիչ եկեղեցւոյ շինութեան վրա: Այդ եկեղեցին աւարտելուց յետոյ, արդիւնքը անմիջապէս դառնալու էր վիճակային դպրոցին. բայց ինչպէս է եղել, հոգաբարձութեան թուլութիւնից կամ ուրիշ պատճառից այդ արդիւնքը հաւաքվում է եղել Աստուածածին եկեղեցւոյ երեսփոխանի ձեռքում և մինչ վերջին ժամանակները քսան հազարից աւելի գումար էր ներկայացնում: Բայց երբ վիճակային դպրոցի ներկայ հոգաբարձութիւնը հարց բարձրացրեց այդ մասին նախ՝ տէր լինելու դպրոցի այդ իրաւացի արդիւնքին և երկրորդ՝ կարող լինելու դպրոցի համար մի նոր շինութիւն կառուցանելու, խնդրագրով դիմեց կաթուղիկոսին, որ հրամայէ մոմավաճառութեան արդիւնքը դպրոցին դարձնելու:

Կաթուղիկոսն էլ իսկոյն մակագրած, կարծեմ դեկտ. 28-ին և յանձնած է եղել Սինօդին ի գործադրութիւն: Սինօդը չը գիտենք ո՞րի շնորհիւ այդպիսի կարևոր գործի մասին հաղիւ մայիսին է տեղեկութիւն տալիս հոգևոր կառավարութեանը և հոգաբարձութեանը, հաղորդելով կաթուղիկոսի մակագրութիւնը բառացի, որ պատուիրում էր ստանալ մոմավաճառութեան արդիւնքը և ձեռնարկել դպրոցի համար նոր շինութեան: Ասել է, առաջին անգամ, Էջմիածինը ինչպէս և վայելուչ էր իր արդարացի կարգադրութիւնը արել էր:

Վիճակային դպրոցի հոգաբարձութիւնը լիակատար յուսալով, թէ չուտով կաթողիկոսի և Սինօդի հրամանագրութեան հիման վրա կըստանայ մոմավաճառութեան իրաւունքը և, ժամանակ չը կորցնելու համար, ձեռնարկում է շինութեանը, ծախս է անում իր մայր գումարը, մինչդեռ մինչև այսօր դեռ ոչինչ չէ ստացել ոչ մոմավաճառութեան իրաւունք և ոչ փող: Ինչու: Որովհետև տեղիս հոգևոր կառավարութիւնը իր տգէտ ու գռեհիկ, կոպէկամոլ, շահախնդիր ու ոչ մի լաւ գործի ընդունակ չեղող անդամների (խօսքս բնաւորութիւն չունեցող փոխանորդին չէ վերաբերում) և նրանց քամակում կանգնած, այժմ միայն գլւական ձգտումներ ունեցող անձի շնորհիւ, գործը խճճում են և յետաձգում, մի եկեղեցի շինելու են ձեռնարկում մոմավաճառութիւնից ստացած գումարով և աշխատում են մոմավաճառութեան ապագայ արդիւնքն էլ այդ շինութեան վրա գործածելու իրաւունք ստանալ և այլն: (Եկեղեցւոյ շինութեան պատմութիւնը թող ուրիշները մանրամասն գրեն):

Այս բոլորը դեռ բաւական չէր, տեղւոյս յաջորդը արդէն դպրոցի հոգաբարձութեանը յայտնել է, նոյնը լսել ենք և ուրիշ հաստատ աղբիւրից, որ Սինօդը և կաթողիկոսը վճռել են, կամ վճռելու են Ալէքսանդրապօլի մոմավաճառութեան արդիւնքը միացնել Կարսի մոմավաճառութեան արդեանց հետ և բոլոր եկամուտը երեք բաժին անել, մինը Կարսի ուսումնարանին, մինը Ալէքսանդրապօլի վիճ. դպրոցին և երրորդը Էջմիածնի ճեմարանին:

Առ քեզ տրտունջ: Ուրեմն ինչ է դուրս գալու վերջ ի վերջոյ:

1. Ամենայն հայոց կաթուղիկոսը դեռ իր կենդանութեան ժամանակ մի քանի շահախնդիրների շնորհիւ իր հաստատած կանոնադրութիւնը կրկին խափանում է:

2. Նոյն կաթուղիկոսի մակագրութիւնը անցեալ դեկտեմբերին և Սինօդի հրամանը կրկին ոչինչ համարվելու են այստեղի հոգևոր կառավարութեան գլխական խորհրդի համաձայն: Ուրեմն լաւ չէր լինի, որ կաթուղիկոսը և Սինօդը, չը նայելով իրանց իրաւանց և բոլոր ձեռքի տակ ունեցած տեղեկութեանց, կրկին և նախապէս խորհուրդ հարցնէին այստեղից և յետոյ վճիռ կայացնէին, թէ լաւ սովորեցան այս մի քանի տարւայ ընթացքում այստեղի հոգևոր կառավարութեան և նրանց իսկական ղեկավար աշխարհահռչակ տէր Յովսէփի ձեռքին խաղալիկ դառնալ:

3. Ալէքսանդրապօլի վիճ. դպրոցը բաց աչքով տեսնելով իրան հասանելի քսան հազար ռուբլին հոգևոր կառավարութեան հսկողութեան ներքոյ հալելով, այժմ ևս անկարող պէտք է լինի մոմավաճառութեան արդիւնքը ամբողջապէս ստանալ:

4. Այդ բաղդից էլ զրկվելով, այժմ իր իրաւացի արդեանց միայն մի մասը պէտք է ստանայ,

5. Իսկ արդեանց մի մասը ուրիշ քաղաք (Կարս) է ուղարկելու, և

6. Արդեանց մի զգալի մասն էլ Էջմիածնի ճեմարանին է սեպհականացնելու:

Ահա այն պտուղները, որ տալու են Ալէքսանդրապօլի հասարակութեան բարեկամ ձևացող հոգևոր կառավարութեան խարդախութիւնները, որով ոչ միայն դպրոցի հոգաբարձութեան, որի հետ և ամբողջ հասարակութեան յոյսերը խաբում են, ոչ միայն դպրոցը զրկում են արդիւնքից, այլ և այդ արդեանց մի մասը ձգում են Էջմիածնի անյագ բերանը, որ իրանց ուրիշ հազար ու մէկ անպիտանութիւնները ներողամտութեամբ ծածկվեն կամ կատարվեն: Այս դեռ բաւական չէ:

Էջմիածինն էլ բոլորովին խղճի հանդարտութեամբ ձեռք է երկարացնում մի բան խլելու ճեմարանի համար, կարծես այս բազմահայ վիճակի դեռ բազմակարօտ դպրոցը մի թուրքի մզկիթ լինի:

Ո՛վ հրաշալիք, ինչպէս մի երկու տարում գիները փոխվում են. այն ինչ Էջմիածինը յարձակվում էր նախկին հոգաբարձութեան վրա, որ դպրոցի շահերը չէ պաշտպանում, այժմ երբ ներկայ հոգաբարձութիւնը դպրոցի շահերը պաշտպանելու է ձգտում, նոյն իսկ Էջմիածինը նորան արգելք է դառնում: Վա՜յ քեզ ազգ, վա՜յ քեզ Ալէքսանդրապօլի հասարակութիւն:

Այս բոլորը յիշելուց յետոյ, մնում է մի ափսոսանք ձգել Ալէքսանդրապօլի հասարակութեան վրա, որ այս երեք տարին խաղաղացած ջրի նման է, որ հարկաւոր ժամանակ իր ալիքները բարձրացնելու պատրաստ է արդար գործի համար և նշանները ամեն կողմ արդէն երևում են: Էջմիածինը քաջալերվեցաւ Սուքիաս եպիսկոպոսի և տէր-Յովսէփի մէջ ըստ երևոյթին յաղթող հանդիսանալով: Յաղթութեան մասին պէտք է

մբաբար: Հայհոյիր ինչքան կարող ես ցինիկաբար, յիշոցներ տուր այնպէս խստութեամբ, որ հակառակորդդ էլ չը համարձակվի հետդ խօսելու: Դուք մի վատ սովորութիւն էլ ունէք՝— ձեր հակառակորդների համոզմունքներին ընդդիմադրում էք ձեր սեպհական համոզմունքները: Իմ կարծիքով դա բոլորովին ի զուր է: Ձեզնից համոզմունք կը պահանջեն, դուք արշինը վերցրէք և այդ պահանջողի պռօշն ու քիթը չափեցէք, կամ հեռուից փայտով սպառնացէք,—էլ զալաթ կանի, անտեղի պահանջներով դահլա չի տանի: Նա կը հեռանայ չը ցանկանալով ձեզ հետ գործ ունենալ, բայց դուք շարունակեցէք հայհոյել նրան այնքան, որ համը տանէք... Լազաթը դրանում է... ինչ ուզում են թող ասեն,—դու քո էշը քշի: Ես այստեղ բացատրեցի իմ համոզմունքները կարճառօտ կերպով, իսկ մանրամասնութիւնները դուք կը գտնէք գրքիս մէջ, որ իբրև նշան խորին յարգութեան թոյլ տուէք նուիրել ձեզ»:

*
* *

Ասում են նոյնպէս, որ մի հայ լրագրի խմբագրութիւն իր բոլոր աշխատակիցների օգնութեամբ պատրաստում է մի նշանաւոր գրուածք, որ մեծ յեղափոխութիւններ կանի բոլոր գիտութիւնների մէջ: Գրքի վերնագիրն է՝ «Ցեռադիմութիւնը և տգիտութիւնը որպէս հիմունք մտաւոր և բարոյական զարգացման»: Գիրքը, ասում են, նուիրված կը լինի պ. Կատկօվին, իսկ հրատարակութեան բոլոր ծախսը յանձն են առել հայկական Бобчинскій ու Добчинскій՝ Տէր-Ղազարեանց—Նազարեանց: Գիրքը կարելի կը լինի ստանալ Ռուսաստանում յիշեալ լրագրի թղթակիցների մօտ, իսկ Եւրոպայում տաճկական կօնսուլների մօտ: Մոռացայ ասել, որ գրքի առաջի երեսում գրված կը լինի էպիգրաֆ ռուսերէն՝ «Неученіе свѣтъ, ученіе тьма»:

*
* *

Լսվում է, որ մի հայ ամսագրի խմբագրութիւն պատրաստում է առաջիկայ 1881 թւին դուրս թողնելու մի ընդարձակ գրուածք, որի վերնագիրն է՝ «Իդէալական—կատարեալ ամսագրի պայմանները»: Գրքի առաջի երեսում գրված կը լինեն հիմնական սեպտները, որոնց մանրամասն բացատրութիւնը կը կազմի գրքի բովանդակութիւնը: Ահա այդ սեպտները:

1) Չունենալ ոչ մի ուղղութիւն:

2) Ազգային նշանաւոր հարցերում կամ պապանձվիլ Զաքարիայի պէս, կամ բաւականանալ մի երկու աննշան խօսքով:

3) Պահպանել չէզոք դիրք ամեն մի կենսական հարցերի վերաբերեալ պօլեմիկի ժամանակ:

4) «Խաթրիչուն» գետեղել ամսագրի մէջ ամեն մի ցնորաբանութիւն, որի հեղինակը իր բանաստեղծական քնարով կաշխատի հնչել խմբագրի տանը անուշ արած տօլման կամ կօնծած մաճարը:

5) Կերակրել ընթերցողներին զանազան դասախօսութիւններով, թէ թարգմանական և թէ ինքնուրոյն:

6) Լցնել ամսագրի էջերը անգլուխ ու անվերջ ճանապարհորդութիւններով, որոչ վերնագրով, օրինակ՝ Սօլօլակից մինչև Նաւթլուղ, Նաւթլուղից մինչև Կօջօր, Կօջօրից մինչև Մասիսի ծայրը, Մասիսի ծայրից մինչև ջրհաննամի տակը...

7) Չը պատասխանել ոչ մի նամակի, որ ստացվում է խմբագրատանը: Եթէ մինչև անգամ մի և նոյն անձը հինգ անգամ կը գրի նամակ և ամեն անգամ պատասխանի համար մարկա կուղարկի,—դարձեալ չը պատասխանել: Մարկաները պահել իր մօտ խմբագրատան գումարի վրա աւելացնելով:

8) Ամսագրի խմբագիրը կարող է ինքը ոչինչ չը գրել: Անունը կայ հերիք է էլի:

Լսվում է նոյնպէս, որ Գուշէթի եկեղեցու գրբաց ու ջաղուբաղ տիրացուն պատրաստում է վեներական հիւանդութիւնների մասին մի դիսերտացիա:

Ցառաջարանում ընդարձակ դատողութեան մէջ յայտնված կը լինի այն միտքը, թէ եկեղեցականը պէտք է լինի մի և նոյն ժամանակը հոգևոր և մարմնաւոր բժիշկ:

*
* *

Բացի այս գրուածքներից, որոնք ունեն գիտնական, համաշխարհային նշանակութիւն, «Արարատ» խմբագրութիւնը, ասում են, պատրաստում է մի շարագրութիւն, որ կունենայ միայն նեղ ազգային նշանակութիւն: Գրքի վերնագիրն է՝ «Թէ գո՞րշափ ինչ արար Ս. Աթոռն Էջմիածնի յաղագս տառապեալ սովելոց որ 'ի Տաճկաստան և թէ ո՞րպիսի մեծամեծ ջանք են թափեալ ի նմանէ վասն յաջողութեան խնդրոյն հայկական որ ի Կոստանդնուպոլիս»:

Գիրքը, ասում են, նուիրված կը լինի Վա՜ռամ եպիսկոպոս Մանկունուն:

Նկատող